

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ІНСТИТУТ МАУП
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ СУСПІЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Збірник наукових робіт

Житомир-2012

*Рекомендовано до друку рішенням
Вченої ради Житомирського інституту МАУП
(протокол №10 від 14 травня 2012 року).*

Рецензенти:

Н.А. Сейко – доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної педагогіки та педагогічної майстерності, проректор з наукової роботи Житомирського державного університету імені Івана Франка;

Г.А. Гайдукевич – кандидат психологічних наук, завідувач кафедри психології Житомирського інституту МАУП.

Регіональні аспекти модернізації соціально-економічних процесів в умовах суспільної нестабільності : [збірник наукових робіт / за ред. Т.В. Семенюк, С.М. Коляденко, Н.П. Павлик]. — Житомир: Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2012. — 186 с.

Матеріали надруковані в авторській редакції.

За достовірність фактів, цитат, власних імен, посилань на джерела та інших відомостей відповідають автори публікацій.

ЗМІСТ

Семенюк Т.В. Меліченко Т.Д. Колодюк Т.П.	ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКІ СТОСУНКИ У СУЧАСНИХ СІМ'ЯХ	5
	АЛГОРИТМ БАГАТОКРИТЕРІАЛЬНОЇ ОЦІНКИ НАЯВНОСТІ РИЗИКУ НА ПІДСТАВІ ВИКОРИСТАННЯ ЕКСПЕРТНОЇ ІНФОРМАЦІЇ	12
Бобунов А.І. Семенюк Т.В.	АЛГОРИТМ РЕЙТИНГОВОЇ ОЦІНКИ ФАХІВЦІВ СИТУАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ ЗА СУКУПНІСТЮ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ	15
Гайдукевич Г.А.	ЕКОНОМІКА ЗМІШАНОГО ТИПУ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	22
Довженко В.А.	ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ МОДЕРНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ	26
Іванчук Н.О.	ЗНАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ЗАПОРУКАПРОФЕСІЙНОГО УСПІХУ	30
Клименко С.В.	ПРОФІЛАКТИКА НАРКОТИЗМУ СЕРЕД МОЛОДІ	33
Коновальчук І.М.	ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ В СИТУАЦІЇ КОНФЛІКТУ З БАТЬКАМИ	41
Кузоваткін В.О.	ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ І ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОНСУЛЬТАТИВНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ СКОТАРСТВА	45
Аксьонова О.В.	КОНТРАКТНІ ВІДНОСИНИ В МОЛОКОПРОДУКТОВІЙ ГАЛУЗІ: ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ	48
Меліченко Т.Д.	ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИПУСКНИКІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	51
Ратинська Т.В.	МІСЦЕ ТА РОЛЬ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ. ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ	57
Свистович С.М.	ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В 20-30-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ	60
Бобунов А.І. Дзюба І.С.	АЛГОРИТМ ОЦІНКИ РІВНЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ СИТУАЦІЙНИХ МЕНЕДЖЕРІВ	71
Залуський І.Р. Залуська І.І.	ПРОБЛЕМИ ТА НЕДОЛІКИ МАЙНОВОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ	75
Мельник В.О.	УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ І ВИКОРИСТАННЯ ОБ'ЄКТІВ РОСЛИННОГО СВІТУ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	79
Трохліб М.В.	СУЧАСНА РЕЛІГІЙНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ ЯК ДЗЕРКАЛО ІДЕОЛОГІЧНОГО ВАКУУМУ	83

Федоренко В.О.	РОЛЬ ТА МІСЦЕ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ	86
Шевченко Н.Ю.	ФОРМУВАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ	97
Павлик Н.П.	СТУДЕНТСЬКА СОЦІАЛЬНА СЛУЖБА ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВ'ЯЗАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПИТАНЬ НА ЛОКАЛЬНОМУ РІВНІ	101
Коляденко С.М.	ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВНЗ	109
Кривой Н.Л.	ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ЗАСОБАМИ ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	114
Александрова М.М. Уллубієва К.К.	ВПЛИВ ПДВ НА ЕКОНОМІКУ КРАЇНИ	118
Ковалевський В.А.	СИСТЕМА СТАНДАРТІВ ЯК НОРМАТИВНА БАЗА З ОХОРОНИ ПРАЦІ І БЕЗПЕКИ ДОВКІЛЛЯ	120
Ковалевська І.М.	РЕЙТИНГОВА ОЦІНКА РИЗИКУ СОЦІАЛЬНО- ЕКОЛОГІЧНОЇ НЕБЕЗПЕКИ	125
Кавун А.А. Староконь Є.Г.	ТЕХНОЛОГІЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ	129
Олізаровський А.Б.	ЗБЕРІГАННЯ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР	131
Максимець С.М. Нефьодова М.О.	ВПЛИВ ЗМІ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	138
Фриз І.В.	ДИНАМІКА ПРОЯВУ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ РІЗНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	141
Тарасова В.В.	МЕТОДИ ВІДОБРАЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ РІВНІВ РЕСУРСОЄМНОСТІ	148
Гордієнко Л.Л.	КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ФОРМУВАННЯ КРОСКУЛЬТУРНОЇ ГРАМОТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ	154
Палько І.М.	ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ / ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	159
Орликовський М.О.	УДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН «СТУДЕНТ – ВИКЛАДАЧ» У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОЇ ШКОЛИ	165
Ситняківська С.М., Літяга І.В.	ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ ПРИ ПІДГОТОВЦІ СПЕЦІАЛІСТІВ ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ	169
Маєвська Л.М.	КАРТОГРАФІЯ В СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІАГНОСТИЦІ МІКРОСЕРЕДОВИЩА	177

І.М. Палько,

*асистент кафедри соціальної педагогіки та педагогічної майстерності
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ / ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Етнонаціональна багатоманітність українського суспільства представлена, за даними Державного комітету статистики України, 130 національностями та народностями [1, с. 154]. Зазначимо, що особливо за часів незалежності України, істотно зросли чисельно та стали помітним чинником суспільного життя модерні національні меншини — азербайджанці, грузини, корейці, узбеки, чеченці, чуваші, мордва, казахи, осетини та ін., що знаходяться в стані визначення шляхів та напрямків інтеграції в українське суспільство і, водночас, пошуку механізмів збереження своєї власної етнічної ідентичності. Сьогодні в етнічній палітрі українського суспільства з'явилися представники нових, нетипових для України раніше етносів: арабів, афганців, китайців, в'єтнамців, індусів, пакистанців, курдів, персів та ін., які мають докорінно відмінні традиції, релігію, мову, замкнуті у своєму внутрішньому світі, організують етнічні ніші у виробництві, торгівлі, кримінальному середовищі та ін. — усе це створює для держави й населення складні проблеми, зокрема проблему безконфліктної інтеграції їх в український соціум. Крім того, ще одним показником є рівень самоорганізації національних меншин (діє близько національно-культурних товариств в Україні) [5, с. 5]. Водночас, культура України характеризується і виразними регіональними відмінностями, що зумовлені різною історичною долею окремих земель, їх етнічним складом, мовними характеристиками геополітичною орієнтацією та відношенням до самостійного державотворчого поступу України. Як наслідок, культурна ідентичність української нації фрагментується посиленням локальних ідентичностей [1, с. 154]. Ключ до гармонізації міжетнічних стосунків, толерантного співіснування і взаємодії різних етнічних спільнот в Україні лежить у площині поєднання інтересів і потреб титульної нації та інших суб'єктів етнокультурного життя [5, с. 9]. Згідно актуальності даної проблематики визначимо мету нашої роботи — аналіз етнічної та національної ідентичності як основи формування толерантності.

До проблеми національної ідентичності зверталися В. Абушенко, В. Бадмаєв, Ю. Бромлей, О. Вебер, Л. Гринін, М. Губогло, О. Панарін, В. Пантін, І. Семененко, В. Тишков, В. Толстих, Д. Тренін, А. Уткін, В. Федотова, Н. Федотова, В. Ядов та ін. [4, с. 44]. Серед вітчизняних дослідників — В. Андрущенко, Л. Губерський, В. Воронкова,

П. Гнатенко, В. Євтух, О. Зернецька, В. Кремень та ін. [4, с. 44], а також розкриті теми “національна ідентичність” (Є. Бистрицький, Т. Воропай, В. Горлова, І. Кресіна, О. Лосик, О. Шморгун та ін.), “національна культура” (С. Безклубенко, М. Братасюк, О. Забужко, В. Пазенок, М. Попович, К. Шудря та ін.), “теоретичні засади національних спільнот” (І. Варзар, О. Гринів, О. Майборода, І. Оніщенко, М. Степико, Ю. Римаренко, Л. Шкляр та ін.) [7, с. 155].

Стратегема толерантності, спрямованої не на боротьбу і перемогу над іншими національними меншинами й етнічними групами, а на конструктивне співробітництво з ними, потребує глибоких змін у суспільній та індивідуальній свідомості [5, с. 8—9], а створення демократичної та правової держави, процес формування української ідентичності зумовлює необхідність консолідації українського суспільства шляхом мирного та толерантного співіснування різних груп і прошарків населення України [1, с. 153]. Проте сама по собі толерантність ще не забезпечує дійсного взаєморозуміння між представниками різних етносів, соціальних груп як носіїв різних культур. Толерантність завжди нестабільна, оскільки виникає у конфліктній ситуації і сама по собі не розв’язує конфлікту, не усуває причин, не знімає протиріч між протиборчими сторонами, а лише переводить розвиток конфлікту у відносно мирне, ненасильницьке русло. Разом з тим, за певних умов толерантність як перехідний стан від конфлікту може вилитися і в насильство. Відтак толерантність є першим ступенем позитивних взаємовідносин, що утворюють тріаду: толерантність — повага — співробітництво [5, с. 2]. Отже, дотримуватися толерантності означає успішно продовжувати процес творення української ідентичності [1, с. 156]. Проте, у сучасних умовах процес формування національної ідентичності ускладнюється низкою суперечностей: між необхідністю формування єдиної концепції громадянськості та недостатньою сформованістю цінностей і уявлень, спільних для всіх соціальних груп; між розвитком регіональної ідентичності, пов’язаної зі зростанням ролі регіонів в управлінні державою, і потребою формування єдиної національної ідентичності; між зростанням вираження етнічної ідентичності, що характеризується культурними цінностями й традиціями окремих етнічних груп, і створенням загального культурного простору української держави; між вираженою конфліктогенністю окремих видів ідентичності та недостатньою розробленістю методів формування міжгрупової толерантності [6, с. 86].

Важливо чітко розрізнити етнічну та національну ідентичності. Основою такого розрізнення може бути відмінність між етноцентричним і локоцентричним типами

світосприймання. Підґрунтя етносу — біологічне, лінгвістичне, культурно-релігійне. На відміну від етнічної, національна ідентичність знаходить свій головний прояв у горизонтальній ідентифікації членів певної спільноти як співгромадян. При цьому акцент робиться на загальнонаціональних цінностях — національному інтересі, національній безпеці, правах та обов'язках людини тощо [4, с. 45]. Отже, етнічна ідентичність — усвідомлення належності до певної етнічної спільноти, включно з її емоційною і ціннісною значущістю [2, с. 182]; говорячи про етнічну ідентичність, основний акцент роблять на усвідомленій належності до культурної спільноти, тобто етнічна ідентичність — це стан процесу ідентифікації особи (на певний момент часу), яка крім власної індивідуальної неповторності усвідомлює свою належність до певної культурної спільноти і пов'язана з нею почуттям солідарності через спільні цінності та погляди [8, с. 25]. На думку Г.У. Солдатової, однією з кризових форм трансформації етнічної ідентичності є ріст етнічної нетерпимості (інтолерантності). Виділяють наступні типи етнічної ідентичності: позитивна етнічна ідентичність (норма) — характеризується високою толерантністю і готовністю до міжетнічних контактів; людині з нормальною етнічною ідентичністю властивою є пріоритетність власних етнокультурних цінностей; всі наступні типи ідентичностей є відхиленням від норми: етнічна індиферентність (космополітизм) — ідеологія громадянина світу; етніцизм представляє собою форму гіпоідентифікації, тобто небажання підтримувати власні етнокультурні цінності, виявляється у відчутті етнічної неповноцінності, сорому за представника свого етносу, іноді негативізму стосовно них, виявляються у складнощах спілкування. Гіперідентичність існує у формах етніцизму, етнічної ізоляції, національного фанатизму. Етніцизм може виявлятися в необразливій формі конструкту “мій народ”, але має властивість і вносити напругу і роздратування в спілкування з представниками інших етнічних груп чи визнання за своїм народом права вирішувати проблеми за “чужий” рахунок; етнічна ізоляція є переконанням в перевагах свого народу, у визнанні необхідності “очищення” національної культури, негативному ставленні до міжнаціональних шлюбів, ксенофобії; національний фанатизм — це готовність іти на будь-які дії в ім'я так чи інакше зрозумілих етнічних інтересів, навіть етнічних “чисток”, відмови від права користування ресурсами і соціальними перевагами інших народів, визнання пріоритету етнічних прав народу над правами людини, виправдання будь-яких жертв в боротьбі за благоустрій свого народу [9, с.103—198].

Національна ідентичність — усвідомлення належності до певної національної спільноти, включно з її емоційною і ціннісною значущістю. Самовизначення особи у національному контексті. Усвідомлення власної причетності до певної нації та системи її цінностей: мови, релігії, етичних норм, культурної спадщини тощо [2, с. 182]. У широкому контексті — це індивідуальне й колективне відчуття належності до певної національної спільноти, ототожнення з її символами, цінностями, культурою, історією, територією, державними та правовими інституціями, політичними й економічними інтересами [4, с. 44]. Беручи до розгляду та аналізу такий феномен, як національна ідентичність, варто аналізувати два її основні аспекти — культурну та політичну ідентичності. Культурна ідентичність, що характеризує національну, обов'язково відображає політичну свідомість, політичну культуру тієї групи, про яку йдеться. Водночас культурна ідентичність як складова етнічної не пов'язана з політико-правовими традиціями даної групи. В цьому разі скоріше йдеться про розуміння культури як виробництва та транслявання загальних цінностей, цілей та методів їх досягнення [8, с. 25]. Дослідники, зазвичай, виділяють два типи національної ідентичності, причому дають їм різні назви: громадянський та етнічний, або політичний і культурний, або революційний і трайбалістський, або ліберальний та інтеграційний, або раціонально-асоціативний і органічно-містичний, або громадянсько-територіальний і етнічно-генеалогічний, або просто патріотизм і націоналізм [4, с. 44]. Крім того, на національну ідентичність має вплив міграція, зокрема такі чинники: число іммігрантів, прийнятих однією країною, тривалість імміграції, етнічна ідентичність, уміння і соціально-економічне становище країни, до якої іммігрують, законодавство, ступінь труднощів при отриманні громадянства, готовність (або її брак) іммігрантів інтегруватися в культуру, мову і цінності держави, до якої іммігрують. Важливо пам'ятати про значення, якого різні іммігранти надають компонентам національної ідентичності суспільства держави, до якої іммігрують. Загалом моделі інтеграції (асиміляція, геттоїзація, полікультурність) — із конкретними нюансами в кожному разі — припускають різні точки зору і залежать від різних чинників, які переважають в країні, яка приймає, і серед самих іммігрантів, а саме: відкритий або зафіксований характер національної ідентичності; ступінь культурної та релігійної толерантності в суспільстві-господарі; економічні, громадянські, політичні права, надані іммігрантам у кожній конкретній країні; наявні для іммігрантів можливості інтегруватися і брати участь у політичному, соціальному, культурному й економічному житті суспільства; значення, яке домінуюча етнічна група приписує фенотипній відмінності як маркеру етнічної ідентичності; ставлення етнічних

громад до мови, культури, цінностей, релігії й способу життя країни; значення, якого етнічні групи надають повній інтеграції в суспільство держави, в яку іммігрують [3, с. 87].

Відносно України, зазначимо наступне, що розвиток держави вимагає формування довгострокового стратегічного партнерства в усіх сферах з метою побудови соціуму, де б культивувались толерантні стосунки, прийняття стратегії побудови толерантного суспільства в Україні. Основні орієнтири на цьому шляху такі:

- формування єдиної української політичної нації, відродження й розвиток української культури та мови, надання їм можливості повноцінного функціонування;
- отримання різними етнокультурними ідентичностями державних гарантій розвитку, забезпечення умов для збереження культурної самобутності національних меншин, які проживають на території України;
- дотримання прав і свобод громадян;
- поступове введення в наше суспільство якісно нових демократичних стандартів і гарантій толерантного співіснування;
- започаткування традиції діалогу як основного засобу розв'язання суспільних проблем і протиріч. [5, с.].

Сьогодні, трансформація української національної ідентичності відбувається під впливом таких наднаціональних утворень, як ЄС і СНД, у межах яких формуються відповідно європейська і пан(російська) наднаціональні ідентичності. Якщо маркери європейської ідентичності співіснують паралельно з маркерами національної, суттєво не впливаючи і не змінюючи її сутність, то маркери російської ідентичності спроможні нівелювати, а то й замінити окрему українську національну ідентичність [4, с. 8—9]. На думку дослідниці М. Гібернау, європейська ідентичність — це проект на майбутнє, ніж реальність; європейську ідентичність не можна заснувати на культурній і мовній гомогенізації громадян ЄС, національні меншини, які вимагають права на культурне самовираження, а інколи й права на самовираження, тепер борються з такими способами гомогенізації. Так само не можна стверджувати, що європейська ідентичність спирається на спільне минуле, бо не має окреслених географічних і культурних кордонів. Дослідниця вважає, що європейська ідентичність у середній перспективі лишається абстрактною концепцією, а її майбутнє вирішальною мірою залежить від соціально-економічних і політичних наслідків переходу на єдину валюту, успішного перебігу процесу розширення, розв'язання проблем масової імміграції, а також культурних, соціальних і політичних питань, пов'язаних з нею [3, с. 150—157].

В Україні поки що немає однозначної відповіді на жодне із ключових питань ідентичності: щодо мови – триває дискусія про одно- чи двомовність; у царині права панує правовий нігілізм; у релігійній сфері проявляється конфліктність церков; якщо одна частина України проявляє східну ментальність (общинність, авторитаризм), то друга – західноєвропейську (індивідуалізм і демократичні принципи співжиття). Незважаючи на це, в народі набирає сили консенсус щодо таких цінностей, як українська мова, правдива українська історія та традиції, християнська мораль, толерантність, права людини, демократичні засади функціонування влади, ринкова економіка тощо [9, с. 156], а толерантність — це основа поваги та співпраці, при збереженні власної ідентичності, національної культури, самобутності тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакальчук В.О. Толерантність як ціннісна складова української культурної ідентичності / В.О. Бакальчук // Стратегічні пріоритети. — 2007. — №2(3). — С. 153—158. — (Серія “Гуманітарний розвиток та суспільно)політичні процеси”).
2. Галіч Т.О. Простір національних ідентичностей в Україні : траєкторія формування та відтворення (методологія та методика дослідження) / Т.О. Галіч, О. З. Гудзенко, Р. О. Савчинський, Г.-М. М. Саппа // Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. — Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна. — 2010. — Вип. 16. — С. 180—185.
3. Гібернау М. Ідентичність націй / М. Гібернау. — К. : Темпора, 2012. — 304 с.
4. Козловець М. А. Теоретичні засади дослідження формування української національної ідентичності / М.А. Козловець, Ю.І. Павлун // Грані. — 2012. — № 2 (82) лютий. — С. 44—48. — (Серія “Філософія”).
5. Козловець М. А. Україна: від зіткнення ідентичностей до толерантності / М.А. Козловець // Історія. Філософія. Релігієзнавство. — 2009. — № 1.— С. 2—9.
6. Орбан-Лембрик Л. Толерантність як основа адекватних взаємин у полікультурному світі / Л. Орбан-Лембрик // Соціальна психологія. — 2008. — № 4. — С. 73—85.
7. Рудакевич О. М. Взаємозв'язок національної ідентичності та культури в нації творчому процесі / О.М. Рудакевич // Грані. — 2010. — №2 (70) Березень-квітень. — С. 155—158. — (Серія “Політологія”).
8. Саніна Т. О. Дослідження національної та етнічної ідентичності : теоретичний огляд / Т.О. Саніна // Наукові записки. — 2005. — Том 46. — С. 22—26. — (Серія “Соціологічні науки”).
9. Солдатова Г. У. Психология межэтнической напряженности / Г.У. Солдатова. — М. : Смысл, 1998. — 386 с.